

УДК 37.013.43Онацький(477.52)(09)

Андрій Никифоров

СТАНОВЛЕННЯ НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО ЯК ПЕДАГОГА-ХУДОЖНИКА В ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНИХ НАУКОВЦІВ

Стаття присвячена аналізу досліджень життєвого та творчого шляху Никанора Онацького, становленню його як визначної особистості, як на освітянській ниві, так і в мистецькому середовищі Слобожанщини. Основна увага приділена аналізу досліджень творчої спадщини Никанора Онацького у розвідках сучасних науковців. Крім цього в статті розглядається його активна участь у культурно-просвітницькій роботі в Слобідському краї, висвітлюється постать митця як носія і пропагандиста освітніх національних ідей українського народу.

Ключові слова: Никанор Онацький, педагогічно-просвітницька діяльність, художник-педагог, громадський діяч, краєзнавець.

Статья посвящена анализу исследований жизненного и творческого пути Никанора Онацкого, становлению его как выдающейся личности, как на педагогической ниве, так и в художественной среде Слобожанщины. Основное внимание уделено автором анализу исследований творческого наследия Никанора Онацкого в исследованиях современных ученых. Кроме этого в статье рассматривается его активное участие в культурно-просветительской работе в Слободском крае, освещается фигура художника как носителя и пропагандиста образовательных национальных идей украинского народа.

Ключевые слова: Никанор Онацкий, педагогически-просветительская деятельность, художник-педагог, общественный деятель, краевед.

The article analyzes the research life and career of Nicanor Onatskoho, its emergence as a prominent personality, as in the educational field and in the artistic environment Slobozhanshchina. The main focus is on analyzing the author studies the creative heritage of Nicanor Onatskoho quests of modern scientists. In addition, the article deals with his active participation in cultural and educational work in Sloboda province. The article is devoted to the analysis of research of the life course Nicanor Onatsky, educational leaders and scientists in the sense of local history pedagogy. The main attention is paid to the factors that influenced the outlook Worker Education and Culture Slobozhanshchyna. It is family upbringing, education in arts institutions in famous teachers of art, communication with prominent figures of culture, experience in teaching, social and political situation in the country.

Key words: Nicanor Onatsky, pedagogical and enlightenment activity, teacher-artist, local lose specialist, public figure.

Злободенністю утвердження української національної школи, яка покликана увібрати в себе кращі національні традиції, здобутки вітчизняної і світової педагогічної науки є передача молодому поколінню багатства духовної культури народу, виховання його національної самосвідомості, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України. У зв'язку з цим, особливо важливого значення для теорії та практики сучасного розвитку національної освіти, взагалі, та мистецької освіти, зокрема, набуває вивчення історії української культури та освіти, аналіз творчого та життєвого шляху педагогів-просвітників, учених, письменників, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки та культури, але у минулі десятиліття їх здобутки несправедливо замовчувалися. Лише після проголошення незалежності України культурологічні дослідження в педагогічній науці зробили вагомий поступ уперед у вивченні творчої спадщини багатьох діячів культури, освіти, мистецтва, але, разом з тим, діяльність деяких з них ще не вивчена і не систематизована. До таких визначних просвітителів і педагогів початку ХХ століття належить Никанор Харитонович Онацький (1875–1937) – педагог, культурно-просвітницький діяч, краєзнавець, етнограф, поет художник. Становлення Никанора Харитоновича Онацького як педагога-художника відбувалося на тлі бурхливих суспільно-політичних подій в Україні кінця ХІХ-го – першої половини ХХ сторіччя: революція, громадянська війна, ліквідація неграмотності, переслідування прогресивної української інтелігенції. Ім'я видатного українського педагога-художника, просвітителя, одного з найяскравіших представників української інтелігенції того часу на Слобідській Україні довгий час несправедливо замовчувалося і лише після реабілітації у 1956 році стало можливим дослідження життєвого та творчого шляху митця.

В періодичній, публіцистичній та історико-педагогічній літературі внесок Н. Онацького у розвиток національної культури та мистецтва був високо оцінений науковцями та громадськими діячами. Педагогічна діяльність Н. Онацького на Слобожанщині стала предметом наукового дослідження В. Бугрій, В. Голубченко, Л. Корж, М. Манька, О. Перетятка, Б. Ткаченка, В. Ткаченко. Д. Кудінов, С. Побожій, Н. Подоляка, Ю. Ступак, Л. Федевич, В. Ханко, Г. Яловий аналізують окремі аспекти теоретико-педагогічних надбань, педагогічних публікацій та наукових розвідок Н. Онацького. Г. Андрусенко, Г. Ареф'єва, Н. Дужа, Л. Мельник, Б. Піаніда, В. Рубан, А. Скалацький, М. Тимошенко, В. Ханко, Н. Юрченко досліджували його просвітницьку спадщину крізь призму образотворчого процесу. В. Звагельський, Т. Магура з'ясували його внесок у археологічні здобутки на Слобожанщині в контексті краєзнавчих пошуків у рідному краї. Значна кількість дослідників розглядали просвітницьку спадщину крізь сплав живописної і поетичної спадщини Н. Онацького у поєднанні художнього слова і художнього образу: О. Волотарець, І. Довгополик, В. Дудченко, О. Каленик, Ю. Ступак. Широким колом

дослідників проаналізовано творчий здобуток педагога-художника, культурно-освітнє значення музейної роботи, його наукове і просвітницьке значення в культурно-освітньому житті українців: в Полтавському музеї – О. Володарець, Т. Галям, В. Граб, І. Гуньовський, В. Ханко; в Харківському – М. Безхутрий; в Лебединському – Є. Прохасько; в Сумському – Г. Арєф'єва, Н. Дужа, Л. Федевич, Н. Юрченко; Чугуївському – Г. Андрусенко, в Луганському – Л. Корнішина.

Безперечно, у дослідженні життєвого шляху та творчої спадщини Онацького-художника простежуються значні зрушення, але творча спадщина Онацького-просвітника в контексті мистецької педагогіки, ще не вивчена і не систематизована. Таким чином, цілісного і всебічного аналізу педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького, його вкладу у розвиток української освіти та культури до цього часу не здійснено.

Мета дослідження: висвітлити становлення особистості Никанора Харитоновича Онацького як визначного педагога-художника на Слобожанщині. Для здійснення цієї мети необхідно виконати аналіз досліджень сучасних науковців внеску митця щодо розбудови національної системи освіти в Слобідському краї.

Методи дослідження. В дослідженні використовувалися такі методи: теоретичний та історико-логічний аналіз архівних матеріалів та друкованих джерел з досліджуваної проблеми; персоналістично-біографічний, що застосовувався для аналізу життєвого і творчого шляху Н. Онацького; хронологічно-системний, в часовій послідовності; феноменологічний підхід, що допоміг розглянути постать Н. Онацького без упередженості.

Виклад основного матеріалу. «Онацький Никанор Харитонович, 1875 р. н., с. Хоменкове Липоводолинського району, проживав у м. Полтава, українець, освіта вища, завідувачий відділом етнографії краєзнавчого музею. З 1913 р. по 1933 р. проживав у м. Суми, засновник і директор художньо-історичного музею. Арешт у вересні 1937 р. Трійкою при управлінні НКВС по Полтавській області 23 листопада 1937 р. за участь у контрреволюційній націоналістичній організації застосована ВМП. Розстріляний 23.11.1937 у м. Полтава», – такі відомості читаємо в енциклопедичному виданні «Новітня історія Полтавщини» (2006) [1, с. 301]. Довгі роки офіційно вважалася дата смерті 2 липня 1940 року. Лише у 1990 році стала відома справжня дата смерті митця із статті в газеті «Зоря Полтавщини» правознавця В. Граба «Ворожий»етнос». Через деякий час вийшло друком ще кілька досліджень цього ж автора: «Покликаний служити людям» (1992) та «За що був розстріляний етнограф Никанор Онацький» (1996), на сторінках яких автор уточнює останні роки життя та діяльності просвітника.

Біографічні відомості досліджував, також, Г. Хвостенко. Результати пошуків автор оприлюднив в розвідці «Страдницький шлях Никанора Онацького» у 2007 році [12].

Народився Н. Онацький в селянській багатодітній родині. Родинне

виховання, обстановка в сім'ї вплинули на формування національної самосвідомості і на національне спрямування педагогічно-просвітницької діяльності; дослідження цього аспекту висвітлено автором даного дослідження у публікації «Формування світогляду Никанора Онацького» (2015) [5, с. 307–309].

Період навчання Н. Онацького в художніх закладах детально описали науковці Сумського художнього музею на основі опрацьованих ними архівних матеріалів «Никанор Харитонович Онацький (1875–1937 рр.)» (2005). В цій роботі стисло подані основні віхи життя, творчості та громадсько-просвітницької діяльності педагога-художника [4].

Початок педагогічної діяльності в Лебединській чоловічій гімназії, де Никанор Харитонович працював вчителем малювання та живопису з 1905 до 1913 року висвітлює Б. Ткаченко в документальному нарисі «Погром» (2010). Загалом, книга присвячена життєвому шляху корифея українського мистецтвознавства С. А. Тарануценку, а оскільки Н. Онацький був у числі його однодумців, вагомий розділ книги присвячений спільній роботі діячів, а, також, висвітленню життєвого шляху Никанора Харитоновича. Для цього Б. Ткаченко промандрував усіма шляхами, що, бодай якимось чином, пов'язані із трагічним життям Никанора Харитоновича, розшукав сучасників, односельців, родичів, знайомих, зібрав та опрацьовував їх спогади [9, с. 122–254].

Надзвичайно важливими, на нашу думку, є матеріали, що проливають світло на невідомі та призабуті сторінки педагогічної діяльності Н. Онацького в м. Суми. Зокрема, М. Манько в книзі «Суми та сумчани у документах сучасників» (2007) висвітлює раніше не опубліковані деталі з побутування Никанора Харитоновича в Сумах, зокрема, акцентує увагу на освітніх закладах міста, де вчителював Н. Онацький, автор унаочнює свої твердження численними фотографіями, до речі, із власного архіву, як він стверджує [3, с. 213–282].

Публікації Я. Коцур і Ю. Титаренко «Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (2010) та В. Ткаченко «Художня освіта в місті Суми в кінці 19–20 століть» (2009) теж доповнюють відомості про педагогічну роботу Н. Онацького на Сумщині. Незважаючи на зайнятість викладацькою роботою та музейною справою, у 1928 році він організовує у Сумах художню студію при Сумському історико-краєзнавчому музеї. «Існувала студія на громадських засадах, – пише С. Побожій, – загальне керівництво і викладання вів Никанор Харитонович, допомагав йому художник Іван Кропивін» [6, с. 50]. Цьому ж автору належить низка публікацій про музейну діяльність Н. Онацького, яку просвітник вважав важливою складовою в культурно-освітній роботі. 28 грудня 1994 року Сумському художньому музею присвоєно ім'я його фундатора і невдовзі, у 1995 році, побачив світ повний каталог творів та наукових праць Н. Онацького, підготований Н. Юрченко

[11]. У 1995 році в Сумському часописі «Червоний промінь» з'явилась стаття директора Сумського обласного художнього музею Г. Ареф'євої «Злочин, якого не було», в якій авторка простежила трагічний кінцевий шлях Н. Онацького за матеріалами, які надали працівники управління служби безпеки України в Сумській області. Згодом, у науково-популярному журналі «Музеї України» № 7 (2005) науковцями художнього музею – Г. Ареф'євою, Л. Дужою та Л. Федевич опублікована стаття «Сумський обласний художній музей імені Никанора Онацького», присвячена його засновникові. У 2006 році вийшла в світ книга В. Скакун «Митець незвичайної долі» про життя і творчість Никанора Харитоновича Онацького, як визначного українського художника, поета, науковця, педагога [8].

Як показує наше дослідження, Никанор Онацький, попри всю зайнятість громадського діяча, ні на рік не полишав викладання в школі. Педагогічною діяльністю Никанор Харитонович займався наполегливо і серйозно, бо вважав цю працю своїм патріотичним обов'язком. У той час, коли багато вчителів бачило шлях до щасливого майбутнього лише через зміну зовнішніх обставин, Н. Онацький вважав, що, передусім, слід самоудосконалитися, проїнятися національною ідеєю і пронести її крізь життя. 17 квітня 1991 року був прийнятий Закон УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», який активізував справу відновлення історичної справедливості. Закон передбачає реабілітацію громадян, які були покарані судами, іншими державними органами в будь-якій формі, включаючи позбавлення життя або волі, обмеження інших громадянських прав і свобод з мотивів політичного, соціального, класового, національного та релігійного характеру. До підготовки біографічних нарисів про окремих осіб були залучені доктори і кандидати наук, письменники, журналісти, працівники музеїв, вчителі. Зокрема, біографічний нарис про Никанора Онацького підготувала науковець Н. Юрченко, де використала вже опубліковані статті Г. Ареф'євої, Г. Петрова, Б. Ткаченка та розглянула в хронологічному порядку архівні документи, що внесло певну визначеність у послідовність життєвого шляху та діяльності Н. Онацького [7, с. 148–155].

З цього часу значно посилюється увага до персоналії Н. Онацького. Енциклопедичні видання починають розміщувати біографічні відомості та стисло характеризувати педагогічної і творчої діяльності митця: «Українська Радянська Енциклопедія» (Т. 10.); «Словник художників України. Українська Радянська Енциклопедія»; «Видатні художники Сумщини»; «Українська Радянська Енциклопедія» – (В. 2, Т. 2); «Митці України: енциклопедичний довідник»; «Мистецтво України: біографічний довідник»; «Письменники Сумщини: бібліографічний довідник»; «Словник мистців Полтавщини»; «Коротенька історія Сумщини»; «Сумщина в іменах: енциклопедичний довідник»; «Сумщина в іменах: енциклопедичний довідник» – (В. 2), перероблене та доповнене; «Хто є хто на Сумщині. Видатні земляки:

довідково-бібліографічне видання», вип. 1; «Кожен зберігав своє. Відлуння» (Оповідки та етюди з життя Сумщини і тих, хто працював, або бував у цьому краї).

Крім цього, альбоми, календарі, каталоги, буклети вміщують цінні відомості про просвітника: «Матеріали до українського біографічного словника. Архіви України» підготував П. Ротач до часопису «Літературна Полтавщина»; «Никанор Онацький. Буклет», виданий Товариством охорони пам'ятників історії та культури УРСР та Харківським художнім музеєм; розгорнуте повідомлення «Про виставку творів Н. Х. Онацького в Харківському художньому музеї» в часописі «Образотворче мистецтво»; опис картин Н. Онацького в альбомі «Полтавський художній музей»; аналіз творчості в публікації «Сумський художній музей. Альбом»; «Ученики Онацького: Каталог виставки. Сумской художественный музей»; «Русское и украинское искусство XVIII – XX вв.: каталог»; «Шевченкіана в колекції Сумського та Лебединського художніх музеїв: каталог»; «Каталог Луганського художнього музею»; «Онацький. 1875–1837. Каталог творів»; «Пером і пензлем. Сумський календар 1997»; «Полтавська Шевченкіана: спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії: у 2-х кн. Кн. 2»; «Трагедія митця на тлі епохи. (До 140-річчя від дня народження Н. Онацького): Календар знаменних і пам'ятних дат Сумщини на 2015 рік».

Аналіз інформаційних джерел дає підстави зробити висновки, що якщо довгий час основна увага науковців-освітян була прикута до літературної спадщини Никанора Харитоновича Онацького, то з початком XXI століття посилюється тенденція залучення художнього надбання майстра, що має надзвичайно потужний потенціал для мистецької освіти Сумщини, оскільки головним завданням своєї творчої діяльності педагог вважав збереження рідної мови, національної культури, традицій свого народу, розвиток почуття національної самосвідомості дітей та молоді, разом з тим вважав необхідним розширювати коло знань українців здобутками світової культури.

Таким чином, підсумовуючи наше дослідження, можна зробити висновки, що науковці високо цінують педагогічну та мистецьку спадщину Никанора Онацького, талант педагога-художника, його активну культурно-просвітницьку діяльність, що проходила в умовах боротьби за українську просвіту, за національне відродження, за вдосконалення української культури та освіти на тлі складних соціально-політичних змін.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми, тому перспективними напрямками подальших наукових розвідок вважаємо докладне вивчення внеску Никанора Харитоновича Онацького у розвиток теорії національного виховання, методики викладання образотворчого мистецтва, дослідження освітньо-виховного потенціалу художньої спадщини митця в змісті мистецької освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоусько О. А. Новітня історія Полтавщини (І половина ХХ ст.) / О. А. Білоусько, Є. П. Єрмак, В. Я. Ревегук. – Київ : Вища школа, 2006. – С. 301–303.
2. Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Суми, 23–24 квітня 2010 року) / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166–168.
3. Манько М. О. Суми та сумчани у документах сучасників. Книга перша (1655–1919) / М. О. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – 442 с.
4. Никанор Харитонович Онацький (1875–1937) : до 130-річчя від дня народження / [Авт. тексту Г. В. Ареф'єва, Н. С. Юрченко]. – Суми : Університетська книга, 2005. – 24 с.
5. Никифоров А. М. Формування світогляду Никанора Онацького / А. М. Никифоров // Світогляд – філософія – релігія : зб. наукових праць, вип. 8. / За заг. ред. д-ра філос. наук. проф. І. Мозгового. – Суми : Світ друку, 2015. – С. 308–316.
6. Побожій С. Художнє життя на Сумщині першої третини ХХ ст. / С. Побожій // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Харків, 2002. – № 1. – С. 49–56.
7. Реабілітовані історією. Сумська область. Книга перша / За ред. Рубанова О. В., Гончарова О. І., Маміна Б. І., Самойлікової Г. П. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 756 с.
8. Скакун В. П. Митець незвичайної долі / В. П. Скакун. – Суми : «Суми-1», 2006. – 73 с.
9. Ткаченко Б. Погром. Документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2010. – 372 с.
10. Ткаченко В. П. Художня освіта в місті Суми в кінці 19–20 століть / В. П. Ткаченко // Художник у провінції : мат. міжнарод. наук. конф. (Суми, 24–25 вересня 2009 р.) / За ред. Л. К. Федевич. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 68–75.
11. Юрченко Н. Н. Х. Онацький (1874–1837). Каталог творів / Н. Юрченко. – Суми : Слобожанщина, 1995. – 28 с.
12. Хвостенко Г. Страдницький шлях Никанора Онацького / Г. Хвостенко // Суми й сумчани. – 2007. – № 47 (23 листопада). – С. 13.